

using computer and information technologies in training professionals. The article outlines the basic tasks of computer and information technologies using while preparing students-geographers. It considers the possibilities of improving the effectiveness of teaching geographical subjects and enhancing the process of learning provided computer and information technologies are used. The author determines positive aspects of the use of computer and information technologies that contribute to the exposure and development of individual skills of geographers, the formation of cognitive interests, self-improvement and self-fulfillment of the future specialists. The basic negative consequences of using modern means to prepare students geographers are shown.

Key words: professional training of a teacher of geography, the means of computer and information technologies, information technology, computer technology.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2013 р.

Стаття прийнята до друку 31.05.2013 р.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор
Ваховський Л. Ц.

УДК 377.011

С. В. Шмалей, Т. І. Щербина

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ТУРИЗМУ

Туризм як специфічна сфера професійної діяльності особливо потребує професійно зрілих фахівців, які переконані у соціальній та економічній значимості своєї праці, важливості її для власного особистісного розвитку. Такі особливості туристичної діяльності, як: мобільність її учасників, необхідність розуміння складних механізмів людських відносин, високий рівень знань і умінь у сфері менеджменту, маркетингу, розуміння професійного туризму як найважливішого сектора економіки висувають високі вимоги до підготовки кадрів, які повинні враховуватися в процесі професійного становлення студентів, майбутніх працівників сфери туризму.

У розвиток теорії і практики педагогічної підтримки професійного становлення зроблено суттєвий внесок [1, с. 216-221; 2, с. 19; 10, с. 58-70]. Однак, аспекти, що пов'язані з професійним становленням особистості залишаються слабо вивченими. Під професійним становленням особистості в даному дослідженні розуміється продуктивний процес розвитку і саморозвитку особистості, освоєння і самопроекування професійно орієнтованих видів діяльності,

визначення свого місця у світі професій, реалізація в професії та самоактуалізація потенціалу для досягнення вершин професіоналізму.

На підставі вищевикладеного слід зазначити, що склалися протиріччя між:

- вимогами до випускників вузів в туристичному бізнес-середовищі, конкуренція на ринку праці і недостатнім професійним рівнем підготовки студентів, труднощами в адаптації до майбутньої професійної діяльності;

- високим потенціалом університетів в наданні педагогічної підтримки студентам у процесі професійного становлення та відсутність розробленої системи педагогічних умов щодо забезпечення професійного становлення студентів навчальних закладів туризму.

Мета дослідження: розробити педагогічні умови професійного становлення майбутніх фахівців з туризму.

Об'єкт дослідження: процес професійного становлення студентів туристського вузу.

Предмет дослідження: педагогічні умови професійного становлення студентів туристського вузу.

Для досягнення мети були визначені наступні завдання дослідження:

1. Виявити теоретичні підходи та особливості професійного становлення студентів.

2. З'ясувати сутність педагогічних умов професійного становлення майбутніх фахівців з туризму.

3. Виявити етапи педагогічної підтримки професійного становлення особистості студентів туристського вузу.

4. Розробити та впровадити педагогічні професійного становлення майбутніх фахівців з туризму.

Методи дослідження: аналіз філософської, психолого-педагогічної та соціологічної літератури з проблеми особистісного і професійного самовизначення; соціально-психологічний тренінг, метод сінема-груп, спостереження, інтерв'ю, анкетування, інтерв'ювання, статистичні методи.

Визначено, що в період навчання професійне становлення студентської молоді має певні психолого-педагогічні особливості, які враховують вікові, гендерні, особистісні, соціально-економічні характеристики. Г.М. Коджаспарова визначає професійне становлення як придбання нових ознак і форм у процесі розвитку, процес наближення до певного якісного професійного стану [5, с. 211-214]. Отже, професійне становлення зумовлюється становленням характеру, особистості, мислення студента.

Розробка педагогічних умов професійного становлення майбутніх фахівців з туризму обґрунтована наступними методологічними засадами: діалектико-матеріалістична концепція психіки і свідомості, принципи системного, особистісно-діяльного

підходів до дослідження професійного та особистісного становлення; компетентнісний підхід в освіті; концепція професійного самовизначення молоді, яка заснована на «Я-концепції» розвитку особистості; теорія єдності свідомості та діяльності; концепція професійної ідентичності; концепція відображеної суб'єктності; акмеологічна концепції продуктивної «Я-концепції» професіонала [1, с. 304-305; 3, с. 107-109; 6, с. 84-87; 10, с. 19].

Професійне становлення фахівців з туризму визнається як процес формування фахівця у туристичному бізнесі за рахунок активної участі студента в роботі групи на тренінгах, набуття та закріплення навичок ділового спілкування (роботи з клієнтами, в переговорному процесі, припинення маніпулятивних впливів і робота з запереченнями тощо), надбання професійно значущих навичок і якостей особистості [3, с. 162; 4, с. 48-51; 6, с. 152-154].

З'ясовано, що процес професійного становлення студентів виявився певним чином неефективний через недостатню усвідомленості молодих людей, а також на увазі їх недостатню зрілість і вмотивованості. Найчастіше молоді люди не усвідомлюють своїх цілей, їм не вистачає ефективних когнітивних стратегій цілеспрямування, активної життєвої позиції, спеціальних комунікативних навичок.

У розробці змісту педагогічних умов професійного становлення фахівців з туризму ми спиралися на методiku коучингу. Відмінність між коучингом і педагогічною підтримкою полягає в тому, що коучинг є самодостатньою професійною діяльністю, а педагогічна підтримка лише супроводжує освітній процес. Друга відмінність коучингу від педагогічної підтримки полягає у вузькій спрямованості коучингу на вирішення конкретних цілей клієнта, педагогічна підтримка більш спрямована на особистість студента в цілому [8, с. 37-45].

Очевидно, що при розробці програми професійного становлення необхідно враховувати особливості туристичної галузі.

Першою особливістю професійного становлення фахівця з туризму є остаточне самовизначення в обраній спеціальності: «Наскільки я підходжу до обраної професії на рівні особистісних особливостей». Різноманіття вибору спеціальностей створює певні труднощі вибору напрямку навчання, вимагає обґрунтованої професіограми [4, с. 160; 7, с. 144-147]. Професіограма – система ознак, що описує ту чи іншу професію, а також включає перелік норм і вимог, що пред'являються цією професією або спеціальністю до працівника. Зокрема, професіограма може включати в себе перелік психологічних характеристик (професійно важливих якостей), яким повинні відповідати представники конкретних професійних груп. Професіограма менеджера в туристичному бізнесі об'єднує лідерські якості, оперативність, самостійність, впевненість у собі, стійкість до стресу, відповідальність, толерантність, рефлексивність, активність. Для того, щоб зрозуміти ступінь відповідності обраній професії, студентам потрібне чітке

розуміння себе, своїх здібностей, усвідомлення рівня власних досягнень і мотивації.

Другою особливістю професійного становлення фахівців з туризму є оволодіння спеціальними знаннями та вміннями, які необхідні у професійній туристській діяльності. До них відносять: уміння роботи з клієнтами, володіння технікою ораторської майстерності, вміння вести телефонні переговори; особиста ефективність: техніка самопрезентації, управління собою в стресовій ситуації, ефективний тайм-менеджмент, комунікативні техніки, здатність протидії манипулятивному впливу, уміння переконувати, володіння мовою ділового спілкування, уміння використовувати ІТ-технології.

Третьою особливістю професійного становлення фахівців з туризму є професійні знання студентів: основ психології (соціальної та когнітивної, психології особистості); основ техніки продажу і особливостей туристського бізнесу (презентація туристського продукту, розуміння закономірностей розвитку туристичного бізнесу та володіння іноземними мовами, юридичними, економічними аспектами туристичного бізнесу).

Необхідно відзначити вплив вікових особливостей на професійне становлення студентів [4, с. 232-235; 9, с. 76-78]. Кожному віковому періоду відповідають певні завдання професії, які виділяються у кризові періоди і які можна вважати вузьконаправленими характеристиками професійного самовизначення та ідентичності.

Розкриваючи сутність явища «педагогічні умови професійного становлення», необхідно зазначити, що семантичний і педагогічний зміст педагогічної підтримки полягає в наступному: підтримувати можна лише те, що вже є в наявності, але недостатньо за рівнем, кількістю та якістю. Основними предметами підтримки педагогів є суб'єктність (самостійність) та індивідуальність, ті унікальні поєднання в людині загальних, особливих і одиничних рис, що відрізняє його від інших індивідів. Таким чином, поняття педагогічної підтримки пов'язано з концепцією педагогіки свободи, гуманістичної педагогіки.

У відповідності з концепцією педагогіки свободи, педагогічна підтримка, за О.С. Газман, полягає в спільному з студентом визначено його інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод, що заважають йому зберігати людську гідність і досягати позитивних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, способі життя [2, с. 11-12]. Педагогічна підтримка відноситься до культури виховання, що виростала на внутрішній свободі, творчості, дійсному демократизмі та гуманізмі взаємин дорослого і дитини (не вчителя та учня, тобто не в рольових ієрархічних функціях). Гуманістична культура виховання є якісно іншим виміром людських взаємин (рівноправності та довіри, рівноцінності та поваги).

Педагогічні умови професійного становлення фахівців з туризму об'єднують наступні структурні утворення:

1. Вимоги до особистості педагога, який надає педагогічну підтримку.

2. Педагогічна підтримка студентів туристського вузу в професійному становленні

3. Компоненти педагогічної підтримки: цільовий, операційно-дієвий, змістовний, оціночно-результативний.

Визначено сутність компонентів педагогічної підтримки професійного становлення фахівців з туризму, а саме:

- цільовий компонент, який містить мету професійного становлення студентів і принципи організації цього процесу (добровільність, доброзичливість, віра в потенціал студента, співпраця, повага до особистості);

- операційно-дієвий компонент, що спирається на підходи (гуманістичний і особистісно-діяльнісний), форми (групова та індивідуальна) і методи (тренінг, сінема-група, спостереження, інтерв'ю, анкетування);

- змістовний, що складається з теоретичної та практичної частин і напрямів діяльності (навчання практичним навичкам, формування професійних якостей особистості);

- оціночно-результативний, що містить критерії та рівні сформованості професійного становлення студентів.

Виокремлено етапи педагогічної підтримки професійного становлення студентів: діагностичним, просвітницький, практичний, рефлексивний.

Обґрунтовано наступні критерії професійного становлення студентів напряму «Туризм»:

- критерій оцінки професійних знань: знання основ психології: специфіки вербального і невербального ділового спілкування, специфіка телефонної комунікації, вчення про психотипи особистості, знання основ техніки продажів, переговорного процесу, встановлення контакту-клієнтом, робота з запереченнями; знання основ туристського бізнесу та етики ділових відносин;

- критерій оцінки практичних умінь, необхідних у професійній діяльності: техніка роботи з важкими клієнтами, техніка ораторської майстерності, інструменти особистої ефективності (ефективний самоменеджмент: тайм-менеджмент, стрес-менеджмент, аутотренінг, лідерство);

- особистісний критерій – якості особистості, необхідні в туристичній діяльності: рефлексивність, активність, оперативність, самостійність, відповідальність.

З метою оцінки початкового рівня стану професійної спрямованості студентів було проведено анкетування, яке дозволило з'ясувати соціально-професійне самовизначення молоді. Так, більш половина випускників України не співвідносять вибір професії з власними реальними можливостями і потребами ринку праці; 46%

респондентів орієнтовані на підтримку з боку дорослих (батьків, родичів або знайомих); 67% не мають уявлення про наукові основи вибору професії, не володіють інформацією про вимоги професії до її «здобувача», не вміють оцінити свої можливості; 44% не інформовані про те, де вчитися, щоб отримати професію в цікавій для них сфері праці.

До 15-20% абітурієнтів, що вступають в систему професійної освіти різних галузей, виявляються непридатними до обраної професії; 20-25% студентів переривають навчання або змінюють форму, до 50% випускників вищих навчальних закладів працевлаштовуються не за фахом.

За даними нашого опитування 58% студентів навчаються без осмислення сутності своєї професійної діяльності, 43% першокурсників потребують цілеспрямованих педагогічних умов підтримки при вирішенні скрутних ситуацій у навчанні, а 35% першокурсників відчують труднощі в плануванні свого навчального часу. Випускники шкіл, обираючи професію, насправді недостатньо інформовані про неї і необхідні певні педагогічні зусилля для підтримки становленні у професії, які спрямовані на формування професійних якостей, до яких студенти будуть прагнути.

В експериментальній групі студентів напряму «Туризм» на другому та третьому курсах навчалися 60 осіб, серед яких визначилося 38% з низьким рівнем підготовки, 42% – з середнім та 20% – високого рівня підготовки. Після експерименту в групу з низьким рівнем знань увійшли 18%, середній рівень набули 52%, група високого рівня склала – 30%.

Після експерименту вся вибірка студентів диференційована за трьома рівнями професійного становлення. Аналізуючи отримані дані, ми бачимо що найбільше студентів знаходиться на середньому рівні, на другому місці спочатку перебували студенти низького рівня і на останньому – навчаються ті, що знаходяться на високих рівнях знань і навичок. Найбільш якісні досягнення дає участь у програмі студентам, що знаходяться на низькому рівні професійного становлення та тим, що на середньому рівні і також бурхливо розвиваються. А ті студенти, що знаходяться на високому рівні отримують можливість удосконалити навички та поліпшити знання.

Таким чином, запропонована система організації педагогічних умов професійного становлення фахівців з туризму зумовила очевидний позитивний ефект підвищення рівня професіоналізації. На особистісному рівні студенти також отримують найбільшу користь від участі в програмі педагогічної підтримки, тому що їх свідомість відкрита для нових знань, сформовано готовність легко засвоювати нові навички, хоча залишаються труднощі з освоєнням рефлексивної позиції. Для освоєння рефлексивної позиції серед запропонованих педагогічних умов впроваджено методику сінема-групи, в якій відбувається синтез сутностей та їх переосмислення, певна робота в області самосвідомості.

Слід приділити увагу визначенню сутності критеріїв рівнів професійного становлення.

Отже, низький рівень професійної підготовки – студент має певні уявлення про професійну діяльність, однак знання носять поверхневий характер, не пов'язані в цілісну систему і не осмислені, а приймаються в готовому вигляді. Рівень ділової комунікації інтуїтивний, переважає буденне спілкування, мова невиразна, непереконлива і неструктурована, робота з неефективна.

Середній рівень підготовки студентів характеризується тим, що до студентів приходить розуміння логічних зв'язків професійних понять, на базовому рівні вони володіють навичками роботи з клієнтами, технологією ведення переговорів, роботи із запереченнями і опором клієнтів, однак практична реалізація професійних знань позбавлена впевненості та спонтанності, в ній не вистачає імпровізації майстра-професіонала.

Застосування знань і навичок носить штучний, неприродний характер, тому у професійній діяльності менеджерів буде важко домогтися високих результатів.

Високий рівень підготовки студентів за даною програмою відрізняється не тільки високим знанням теорії і витонченістю практичних професійних навичок, а й здатністю застосовувати їх залежно від мінливих обставин реальної ситуації в бізнесі. Такі студенти, вміло імпровізують: переконливо представляють туристичний продукт, ефективно ведуть переговорний процес, вірно зчитують мову міміки і жестів, використовують техніки підстроювання та ведення клієнта.

У студентів, які досягли високого рівня професійного становлення виявлено висока початкова підготовка – вони старанно вчилися в школі і в університеті, проходили психологічні тренінги, читали розвивальну літературу.

В той же час студенти, що знаходяться на низькому рівні отримують більше всіх від участі в програмі педагогічної підтримки. Навчання таких студентів, як правило, проходить стандартно, без особистої зацікавленості. Вони не ведуть самостійну роботу, що неминуче позначається на рівні професійної підготовки. Програма педагогічної підтримки для студентів напряму «Туризм» для таких слухачів надає найбільш ефективну дію, заповнюючи порожнини знаннями та вміннями, піднімаючи особистість на сходинку професійного та особистісного розвитку.

Студенти, які знаходяться на середньому рівні професійного становлення одержують від участі в даній програмі нові ефективні прийоми ділового спілкування і техніки ефективного самоменеджменту. У процесі проведення програми педагогічної підтримки студенти розвинули здібності до рефлексії, навчилися бути проактивними, цілеспрямованими, позитивними по відношенню до себе, вміють викладати власну точку зору і відстоювати її.

За результатами дослідження можна зробити наступні висновки:

1. В якості провідних теоретичних підходів, які є основою для обґрунтування педагогічних умов професійного становлення фахівців з туризму, визначено *гуманістичний*, який виходить із наступних посилок:

- у кожного студента є позитивне ядро, якому треба допомогти розвинутися;

- кожна людина народжується вільною, і ця споконвічна свобода людської істоти - абсолютна цінність;

- людині не можна нав'язувати певний світогляд супротив її волі; *недирективний*. У вихованні не можуть застосовуватися тиск, примус і маніпуляції;

- ідеал розвитку – вільна, творча і гармонійно розвинена особистість;

особистісно-діяльний, в якому в центрі навчання знаходиться студент – його мотиви, цілі, неповторний психологічний склад, тобто студент як особистість.

Виходячи з інтересів студента, рівня його знань і умінь, викладач визначає навчальну мету заняття і формує, спрямовує і коригує освітній процес з метою розвитку особистості студента. Відповідно, мета кожного заняття при реалізації особистісно-діяльного підходу формується з позиції кожного конкретного студента і всієї групи в цілому. Тобто студент в кінці заняття повинен відповісти собі, чому він навчився, чого він не знав або не міг робити ще вчора. Всі методичні рішення (організація навчального матеріалу, використані прийоми, способи, вправи тощо) переломлюються через призму особистості студента - його потреб, мотивів, здібностей, активності, інтелекту та інших індивідуально-психологічних особливостей.

2. Напрямами педагогічної підтримки професійного становлення особистості фахівців з туризму є: педагогічна підтримка в розкритті потенціалу студентів, допомога в самореалізації особистості; педагогічна підтримка у виборі спеціалізації у професійній діяльності; педагогічна підтримка у формуванні образу «я-професіонал»; педагогічна підтримка у формуванні ключових компетенцій туристичної діяльності.

3. Виокремлено наступні етапи педагогічної підтримки професійного становлення особистості студентів туристського вузу: діагностичний, просвітницький, практичний і рефлексивний. На першому діагностичному етапі проводиться первинна діагностика і визначається рівень прийняття професійної діяльності, на просвітницькому етапі навчають отримувати теоретичні знання з професії, на практичному – навчаються необхідним для професії вмінням, а на рефлексивному – підводяться підсумки та відбувається осмислення діяльності.

4. Визначено критерії професійного становлення майбутніх фахівців з туризму: професійні знання, практичні навички та формування професійних якостей особистості.

5. Виявлено, що студенти мотивовані на процес навчання. Обґрунтовані і впровадженні педагогічні умови професійного становлення майбутніх фахівців з туризму, які забезпечуються на певних етапах (діагностичний, просвітницький, практичний і рефлексивний), об'єднує змістовні компоненти (цільовий, операційно-дієвий, змістовний і оціночно-результативні), реалізується новими сучасними методами навчання (соціально психологічний тренінг, сінема-група).

6. Особливості педагогічних умов професійного становлення фахівців з туризму полягають у наступному: адресність педагогічної підтримки, що означає індивідуальний підхід до особистості студента; необхідність спеціальної психологічної підготовки, в якій формуються установки самоефективності, розвиваються певні особистісні якості, напрацьовуються конкретні алгоритми ефективної діяльності в туристичній галузі.

Отже, в процесі реалізації програми професійного становлення відбулося особистісне зростання студентів, яке характеризується адекватністю суджень і більш зрілими світоглядними позиціями, здатністю формувати відповідальні рішення.

Список використаної літератури

- 1. Асмолов А.Г.** Психологія особистості. Культурно-історичне розуміння розвитку людини / А.Г. Асмолов. – М.: Академія, 2007. – 528 с.
- 2. Газман О.С.** Педагогіка свободи: шлях у гуманістичну цивілізацію ХХІ століття / О.С. Газман. – Нові цінності освіти. М., 1996. – Вип. 6. – С. 10-37.
- 3. Зеєр Е.Ф.** Психологія професійного розвитку / Е.Ф. Зеєр. – М.: Академія, 2009. – 240 с.
- 4. Клімов О.О.** Психологія професійного самовизначення / О.О. Клімов. – М.: Академія, 2004. – 304 с.
- 5. Коджаспірова Г.М., Коджаспіров А.О.** Словник з педагогіки / Г.М. Коджаспірова, А.О. Коджаспіров. – М.: МарТ, 2005. – 448 с.
- 6. Маркова А.К.** Психологія професіоналізму / А.К. Маркова. – М.: Знание, 1996. – 312 с.
- 7. Пряжников Н.С.** Професійне і особистісне самовизначення / Н.С. Пряжников. – Воронеж: МОДЕК, 1996. – 256 с.
- 8. Уїтмор Дж.** Коучинг високої ефективності / Дж. Уїтмор. – М.: Міжн. акад. корп. упр. і бізнесу, 2005. – 168 с.
- 9. Хьелл Л., Зіглер Д.** Теорії особистості / Л. Хьелл, Д. Зіглер. – СПб.: Пітер, 2003. – 608 с.
- 10. Якиманская И. С.** Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И.С. Якиманская. – М.: Просвещение, 1996. – 96 с.

Шмалей С. В., Щербина Т. І. Педагогічні умови професійного становлення майбутніх фахівців з туризму

Стаття розкриває форми, методи, етапи, критерії, рівні професійного становлення студентів напряму «Туризм». Представлено систему педагогічних впливів та оригінальні методики оптимізації професійного розвитку.

Ключові слова: професійне становлення, туризм, педагогічні умови.

Шмалей С. В., Щербина Т. И. Педагогические условия профессионального становления будущих специалистов по туризму

Статья раскрывает формы, методы, этапы, критерии, уровни профессионального становления студентов направления «Туризм». Представлена система педагогических влияний и оригинальные методики оптимизации профессионального развития.

Ключевые слова: профессиональное становление, туризм, педагогические условия.

Shmaley S. V., Scherbina T. I. The Pedagogical Terms of the Professional Becoming of Future Specialists of Tourism

The article reveals the types and levels of the professional becoming of students straight «Tourism». The learning of students by modern techniques of social psychological training and cinema group is presented.

The target, operationally effective, meaningful and productive meaningful appraisal and training components are correlated with diagnostic, educational, practical and reflective stages of becoming specialists in tourism.

Humanistic, non-prescriptive and individual-theoretical justification for the direction of pedagogical conditions of professional development specialist, practical skills and professional qualities of the person as the criteria for assessment of professional knowledge are analyzed.

The system of pedagogical influences and original methods of optimization of professional development, revealing features of the pedagogical conditions of formation as a specialist specifically in the branch of tourism are presented.

Key words: professional becoming, tourism, pedagogical terms, forms, methods, stages, criteria, levels and system of pedagogical actions.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2013 р.

Стаття прийнята до друку 31.05.2013 р.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Гавриш Н. В.